

Εὐθανασία: Πρόβλημα νοήματος τοῦ πόνου καί τοῦ θανάτου

ΠΡΟΪΠΟΘΕΤΩ ὡς δεδομένη τήν ὁμογνωμία γιά τήν ἀνάγκη νομικῆς ὀριοθέτησης τοῦ αἰτήματος εὐθανασίας. Νά διακριθεῖ τό αἶτημα ἀπό τά ἐνδεχόμενα αὐθαιρεσίας, δηλαδή σκόπιμης ἐκμετάλλευσής του καί παραποίησης.

Αὐτός εἶναι καί ὁ ρόλος τῆς νομικῆς σκέψης: Νά ξεχωρίσει τή χρήση ἀπό τήν παράχρηση, νά ἀποτρέψει κινδύνους παραβίασης τῆς ἐλευθερίας καί ἀξιοπρέπειας τοῦ ὑποκειμένου. Καί ἡ κοινωνική ἐμπειρία βεβαιώνει ὅτι στό ἐνδεχόμενο ἐφαρμογῆς ὁποιουδήποτε τύπου εὐθανασίας εἶναι δυνατόν νά διαπλέκονται πολλά καί δυσδιάκριτα συμφέροντα.

Στήν προοπτική νομικῆς ὀριοθέτησης τοῦ αἰτήματος γιά εὐθανασία ἔχουν οὐσιαστική λειτουργικότητα ἔννοιες καί προσδιορισμοί συμπεριφορᾶς: Οἱ «ἀξίες», οἱ ἠθικές καί κανονιστικές «ἀρχές», τά «ἀτομικά δικαιώματα».

Τό λάθος, κατά τή γνώμη μου, εἶναι νά μεταφέρουμε ἔννοιες καί προσδιορισμούς συμπεριφορᾶς ἀπό τή νομική προοπτική στήν ἀναζήτηση νοήματος καί ἐρμηνείας τῆς συμπεριφορᾶς. Νά προσπαθοῦμε νά αἰτιολογήσουμε (καταφατικά ἢ ἀπορριπτικά) τό ἴδιο τό αἶτημα γιά εὐθανασία ἐπικαλούμενοι τήν Ἠθική, τίς «ἀξίες», τά δικαιώματα — κοινωνικές συμβάσεις πού δέν ἔχουν τίποτα νά χά-

νουν μέ τήν προσωπική στάση τοῦ ἀνθρώπου ἀπέναντι στόν θάνατο καί, ἐπομένως, μέ τό νόημα πού δίνει στήν ὕπαρξή του, στή ζωή του.

Ὅμως, αὕτή ἡ προσέγγιση τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ προβλήματος μέ ἔννοιες καί προσδιορισμούς συμπεριφορᾶς (: κραυγαλέα ἀσυνέπεια, πού στή λογική τήν ὀνομάζουμε «μετάβαση σέ ἄλλο γένος») εἶναι μιά κυρίαρχη, νομίζω, πρακτική στά πλαίσια τοῦ πολιτισμοῦ τῆς νεωτερικότητας, τοῦ σημερινοῦ μας πολιτισμοῦ. Γι' αὐτό καί, προκειμένου γιά τήν εὐθανασία, ὀλόκληρη, θά ἔλεγα, ἡ σύγχρονη βιβλιογραφία ἐξαντλεῖται σέ ἀναλύσεις τῶν ὀριοθετήσεων τοῦ «δικαιώματος», μέ ἀναγωγές στίς κοινωνικές μας «ἀξίες» καί στίς ἐκεῖθεν συναγόμενες κανονιστικές «ἀρχές».

Ἔτσι, τό αἶτημα γιά εὐθανασία καί ἡ ἀντιμετώπισή του ἀναδεικνύεται σέ ἄκρως ἐνδεικτικό γνώρισμα (ἤ σέ «κλειδί» γιά τήν κατανόηση) ὀλόκληρου τοῦ πολιτιστικοῦ μας «παραδείγματος». Ἡ καθολικά παγιωμένη στά πλαίσια τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ μας νοο-τροπία ἀποκλείει νά κρίνουμε τό αἶτημα τῆς εὐθανασίας μέ κριτήρια νοήματος τῆς ζωῆς καί τοῦ θανάτου, κριτήρια αἰτίας καί σκοποῦ τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης. Ἡ ζωή καί ὁ θάνατος ἐντάσσονται στή συμπτωματολογία τῶν φυσικῶν φαινομένων καί ἡ ἀνθρώπινη στάση ἀπέναντι σέ αὐτά τά συμπτώματα δέν μπορεῖ νά νοηθεῖ παρά μόνο μέ κριτήρια συμπεριφορᾶς, μέ ἀρχές καί ἀξίες ὀριοθετημένου δικαιώματος.

Ὁ πολιτισμός τῆς νεωτερικότητας ἀπέρριψε κάθε προβληματισμό ἀναζήτησης ἐρμηνείας καί νοήματος τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης γιά συγκεκριμένους καί εὐδιάκριτους ἱστορικούς λόγους: Εἶναι πολιτισμός πού προῆλθε ἀπό τήν ἀνάγκη τῶν δυτικοευρωπαϊκῶν κοινωνιῶν νά ἀποτινάξουν μαχητικά καί ἀδιάλλακτα τόν μεσαιωνικό ζυγό τοῦ

θησκευτικού όλοκληρωτισμού. Στούς μέσους λεγόμενους αἰῶνες τῆς δυτικοευρωπαϊκῆς ἱστορίας μιά συγκεκριμένη θησκευτική πρόταση ἑρμηνείας καί νοήματος τοῦ ὑπαρκτοῦ καί πραγματικοῦ (αὐτή τοῦ ρωμαιοκαθολικοῦ χριστιανισμοῦ, ἀποκομμένου μέ «Σχίσμα» ἀπό τό ἐνιαῖο σῶμα τῆς «κατά τήν οἰκουμένην» χριστιανικῆς Ἐκκλησίας) ἐπιβλήθηκε ὡς κυρίαρχη ἰδεολογία μέ πρωτόγνωρες ὡς τότε μεθόδους ἐξουσιαστικῆς μονοτροπίας σέ κάθε πτυχῇ τῶν δυτικῶν κοινωνιῶν.

Ἡ ἀντίδραση σέ αὐτόν τόν όλοκληρωτισμό ἄρχισε νά κυοφορεῖται μέ τή λεγόμενη «Ἀναγέννηση» ἀπό τόν 14ο αἰῶνα, γιά νά πάρει τή μορφή ἐπαναστατικῆς ἔκρηξης ἀπό τά μέσα τοῦ 18ου αἰῶνα, μέ τόν «Διαφωτισμό». Ἡ ἔκρηξη ἐκφράστηκε μέ μιά ἐνθουσιώδη κατάφαση τῆς φυσικῆς, κατάφαση πού συνιστοῦσε μαχητική ἀντίθεση σέ κάθε μεταφυσική ἑρμηνεία καί νοηματοδότηση τῆς πραγματικότητας.

Ὁ Δυτικός ἄνθρωπος ἀνακάλυπτε τή δεδομένη καί αὐτοδύναμη πραγματικότητα τῆς φύσης. Ἀπέρριπτε κάθε ἐρώτημα γιά τήν αἰτία ἢ τόν σκοπό τῆς φύσης, γιά τήν «οὐσία» τῆς φύσης, πού στήν περίπτωση τοῦ ἀνθρώπου εἶχε θεωρηθεῖ διττή: ὕλική καί πνευματική. Τέτοια ἐρωτήματα παρέπεμπαν σέ ἕνα παρελθόν νοησιαρχικῶν ἰδεολογημάτων πού τροφοδοτοῦσαν κανονιστικές ἀρχές ἠθικοῦ νομικισμοῦ, βασανιστικῶν ἐνοχῶν, ἀστυνόμευσης τῶν συνειδήσεων, λογοκρισίας τῆς γνώσης καί ἐπιστήμης, παγιωμένες ταξικές καί κοινωνικές ἀνισότητες. Ἀντίθετα, ἡ νεωτερική φυσιοκρατία ἐπέτρεπε στόν κάθε ἄνθρωπο, μέ τή χρήση τῶν φυσικῶν νοητικῶν του λειτουργιῶν, νά σπουδάξει καί νά ἐκμεταλλεύεται τή δεδομένη λογική τῆς φύσης καί τή μηχανική της ἀποτελεσματικότητα στήν παραγωγή ὠφέλιμου ἀποτελέσματος.

Ἡ μαχητική φυσιοκρατία θεμελιώνει τό σημαντικότερο κοινωνικό μόρφωμα τῆς νεωτερικότητας: τή θεσμοποίηση τῆς ἀρχῆς τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου — τίς κανονιστικές ἐπιταγές πού εἶναι ἀπαραίτητες γιά νά λειτουργήσῃ ἡ συλλογικότητα καί συνύπαρξη τῶν ἀνθρώπων τίς ἀντλοῦμε ἀπό μόνη τή λογική τῆς φύσης, τή φυσική λογικότητα, τή διάνοια τοῦ ἀνθρώπου (δίχως νά καταφεύγουμε σέ ἀφηρημένες ἀναγωγές στό «θεῖο θέλημα», σέ ὑπερβατικές καταξιώσεις τοῦ νόμου).

Τό Φυσικό Δίκαιο προϋποθέτει μιάν ἀπολύτως φυσιοκεντρική ἀνθρωπολογία: Ὡς ἰσότιμο «ὑποκείμενο Δικαίου», κάθε ἄνθρωπος ἐκλαμβάνεται ὡς φυσικό «ἄτομο», δηλαδή ἀδιαφοροποίητη μονάδα ἀριθμητικοῦ συνόλου. Γιά νά πετύχουμε ρεαλιστική ἰσότητα ἀπονομῆς δικαίου, δέν ἔχουμε ἀνάγκη νά καταξιώσουμε τόν ἄνθρωπο ὡς «εἰκόνα τοῦ Θεοῦ», «ἀθάνατη ψυχή». Μᾶς ἀρκεῖ ἡ ἰδιότητα τοῦ φυσικοῦ ἀτόμου γιά νά ἀναγνωρίσουμε σέ κάθε ἄνθρωπο τά ἴδια θεμελιώδη δικαιώματα πού συνεπάγεται ἡ λογική τῆς φύσης, τό Φυσικό Δίκαιο. Ἀνεξάρτητα ἀπό τήν κοινωνική τάξη, τή φυλή, τό χρῶμα, τό θρήσκευμα, τό φύλο, κάθε ἄνθρωπος, στήν ἀτομική ἀδιαφοροποίητη ἐκδοχή του, ἔχει τά ἴδια —κοινά μέ κάθε ἄλλον— δικαιώματα.

Ἡ θεσμοποιημένη προστασία τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων —θεμελιωμένη στήν ἀντίληψη περί Φυσικοῦ Δικαίου— εἶναι ἡ μεγάλη κατάκτηση τῆς νεωτερικότητας, ὁ συστατικός λίθος γιά τήν οἰκοδόμησις ὁλόκληρου τοῦ πολιτιστικοῦ της «παραδείγματος». Ὅσο μπόρεσε νά ἐφαρμοσθεῖ καί ὅπου ἀκόμα ἐπιχειρεῖται νά ἐφαρμοσθεῖ, εἶχε σέ μεγάλο ποσοστό εὐέργετικά ἀποτελέσματα γιά τή συλλογική συμβίωση: Ἐνέπνευσε τό ὄραμα τῆς «κοινωνίας πολιτῶν», τοῦ «κράτους δικαίου», τοῦ «κράτους πρόνοιας»,

τῆς ἐξουσίας πού πηγάζει ἀπό τόν λαό καί ὑπηρετεῖ τόν λαό.

Ἐμπεριεῖχε, βέβαια, καί θεμελιώδεις ἀντιφάσεις: Πρῶτος ὁ μαρκήσιος de Sade ὑπενθύμισε ὅτι στή λογική της φύσης, «στήν ἴδια τή βιοδομή τοῦ ἀνθρώπου», ὑπάρχει καί τό ἔγκλημα, κάτι πού δέν μπορεῖ νά ἀγνοηθεῖ ὅταν συνάγουμε κανονιστικές ἀρχές συμβίωσης μόνο ἀπό τήν κατάφαση τῆς φύσης. Ἕνας δεύτερος κύκλος προβλημάτων προέκυψε στήν πράξη ἀπό τήν ἀντίφαση ἀνάμεσα στήν οὐδέτερη καί ἀδιαφοροποίητη ἐκδοχή τοῦ ἀτόμου ὡς φορέα δικαιωμάτων καί στό γεγονός τῆς ὑπαρκτικῆς ἐτερότητας πού συνιστᾷ καί τήν ἐλευθερία (ἀπό κάθε ἀλλοτριωτική ἐξομοίωση) τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου. Γιά νά λειτουργήσει ἡ προστασία τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων ὡς ἀποτελεσματικό κοινωνικό σύστημα, τό ἄτομο γίνεται ἀριθμητική μονάδα, κωδικός ἀριθμός ἀστυνομικῆς ταυτότητας, φορολογικοῦ μητρώου, ἐκλογικῶν καταλόγων. Μιά καινούργια πολιτική καί κοινωνική ἀνθρωπολογία ἐπιβάλλεται ὡς κυρίαρχη νοο-τροπία (ὁ πολίτης εἶναι μιά ἀριθμητική ψῆφος καί χειραγωγεῖται ψυχολογικά στίς πολιτικές ἐπιλογές του μέ τήν τεχνική τοῦ μάρκετινγκ), μιά ἀπρόσωπη ἀντίληψη τῶν παραγωγικῶν καί ἀνταλλακτικῶν σχέσεων, τῶν ὅρων λειτουργίας τῆς οἰκονομίας. Κάθε μορφή συλλογικότητας (συνδικαλισμός, ἐκπαίδευση, τοπική αὐτοδιοίκηση) ὑποτάσσεται στή χρηστική ἀναγκαιότητα τῆς ἐξομοιωτικῆς οὐδετεροποίησης τοῦ ἀτόμου.

Δέν εἶναι τυχαῖο ὅτι ἡ ἐννοια τῶν ἀτομικῶν δικαιωμάτων δέν προϋπῆρξε οὔτε στήν περίπτωση τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς δημοκρατίας οὔτε στό Ρωμαϊκό Δίκαιο. Ἐκεῖ προτεραιότητα εἶχαν οἱ σχέσεις κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων, ἡ διάσωση καί προστασία τῆς ἀκεραιότητας (μή ἀλ-

λοτρίωσης) τῶν ὅρων τῆς σχέσης (νά μήν ἀλλοτριώνεται ἡ ἐλευθερία τῆς σχέσης σέ ἐξάρτηση, ὑποταγή, ἐκμετάλλευση), νά ἀναδεικνύεται στή δυναμική τῆς σχέσης ἡ μοναδική, ἀνόμοια καί ἀνεπανάληπτη ἰδιαιτερότητα τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ἡ ἀτομοκρατία τῆς νεωτερικότητας μπορεῖ νά ἐξάλειψε πολλές μορφές κοινωνικῆς ἀνισότητος, ἀλλά δέν παύει νά εἶναι ἓνα ἐπίτευγμα προ-πολιτικό, νά ἐξαλείφει τήν πολιτική ὡς κοινό ἄθλημα, κατόρθωμα κοινωνίας τῶν πολιτῶν.

Ἀπό τή στιγμή πού ἡ φυσιοκρατική ἀτομοκεντρική ἀνθρωπολογία τῆς νεωτερικότητας ἐπεβλήθη ὡς κυρίαρχη νοοτροπία, εἶχε συγκεκριμένες ἐπιπτώσεις σέ κάθε τομέα τοῦ ἀνθρώπινου βίου, ἐπομένως καί στήν ἱατρική ἐπιστήμη.

Στόν 19ο αἰώνα, τό βιβλίο του Le Mettrie *L'homme machine* (Ὁ ἄνθρωπος μηχανή) λειτούργησε ὡς ἀκράϊο ἀλλά συμβολικό πρότυπο τῆς μηχανιστικῆς φυσιοκρατίας στήν ἱατρική. Ὁ ἐπιστημονισμός τῆς ἀντικειμενοποίησης καί οὐδέτερης ἐκδοχῆς τῶν ψυχοσωματικῶν λειτουργιῶν τοῦ ὑποκειμένου σφράγισε, ἴσως ἀνεξάλειπτα, τήν ἱατρική θεωρία καί πρακτική στή νεωτερικότητα.

Σέ ἄλλους ἐπιστημονικούς χώρους (μέ ἐλάχιστες ἢ καθόλου δυνατότητες ἐπιρροῆς στήν κοινωνική νοο-τροπία), ὅπως, λ.χ., στίς φυσικές ἐπιστῆμες, ὁ μηχανιστικός ἐπιστημονισμός (καί ἡ συνακόλουθη πίστη τοῦ 19ου αἰώνα στόν κωδικό ὀρθολογισμό, στόν θετικισμό, στήν αἰτιοκρατία) σαρώθηκε ἀπό τήν κοσμογονική ἐπανάσταση τῆς θεωρίας τῆς σχετικότητας καί τῆς κβαντομηχανικῆς. Μιά καινούργια ἐπιστημολογία ἄρχισε νά διαγράφεται μέ τά καινούργια δεδομένα τῆς ἐρευνας. Ὅ,τι οἱ εἰδωλοποιημένες βεβαιότητες τοῦ παρελθόντος ὀρίζαν ὡς ἐπιστημονική

«ἀντικειμενικότητα» ἀποδεικνυόταν τώρα ὅτι διέπεται ἀπό τίς ἀρχές τῆς ἀπροσδιοριστίας καί τῆς σχετικότητας. Ἡ γνώση τῆς ἀντι-κείμενης πραγματικότητας εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς σχέσης παρατηρητῆ καί παρατηρουμένων. Ὁ χῶρος καί ὁ χρόνος εἶναι μόνο συνάρτηση τῆς παρουσίας τῆς ὕλης πού αἴρεται στό χβαντικό πεδίο πρωτογενοῦς ἐμφάνισης τῆς ἐνέργειας. Κορυφαῖοι τῆς ἐρευνας, μελετώντας τό λεγόμενο «μετρητικό πρόβλημα» τῆς χβαντικῆς φυσικῆς, ἔφτασαν νά εἰσηγηθοῦν τήν ἀποψη ὅτι ἡ ἴδια ἡ πραγματικότητα συγκροτεῖται ἀπό τήν ἀνθρώπινη συνείδηση, ἀφοῦ μόνο αὕτη δίνει τιμή στήν χβαντική κυματοσυνάρτηση δίχως ἡ ἴδια νά ἐμπλέκεται στίς χβαντικές μετρήσεις.

Ἀναζητήθηκαν καινούργια μεθοδολογικά ἐργαλεῖα: μιά ἐπιστημολογία (θεωρία προσδιορισμοῦ τῆς ἐπιστημονικῆς ἐγκυρότητας) ἱκανή νά ἀνταποκριθεῖ στά δεδομένα τῆς ἀπροσδιοριστίας καί τῆς σχετικότητας. Ὁ 20ός αἰώνας σημαδεύτηκε ἀπό τή διαδοχή ἰδιοφυῶν γνωσιοθεωρητικῶν προτάσεων — ἀπό τήν «ἀρχή τῆς διαψευσιμότητας», τοῦ Popper, ὡς τήν ἐναντίωση σέ κάθε μέθοδο, τοῦ Feyerabend, μέ πολλούς, ἐξαιρετικῆς φιλοσοφικῆς γονιμότητας, ἐνδιάμεσους σταθμούς.

Θά τολμοῦσα νά ἐκφέρω τήν ἀποψη ὅτι ἀνάλογη ἐπανάσταση στά κριτήρια καί στίς μεθόδους δέν γνώρισε ἡ ἱατρική ἐπιστήμη. Τουλάχιστον πρός τά ἔξω δίνεται ἡ ἐντύπωση ὅτι ἀκόμα καί σήμερα ἡ ἱατρική παραμένει δέσμια τῶν θετικιστικῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐπιστημολογίας τοῦ 19ου αἰώνα, ἂν ὅχι τῆς μηχανιστικῆς φυσιοκρατίας τοῦ La Mettrie. Ἴσως μέ τήν ἐντυπωσιακή, τά πολύ τελευταῖα χρόνια, στροφή τῆς ἱατρικῆς ἐρευνας στό πεδίο τῆς γενετικῆς, τῆς βιοχημείας, τῆς μοριακῆς βιολογίας, νά προκύψει καί ἐκεῖ μιά ἐπιστημολογική ἐπανάσταση, πού θά εἶναι

ἀσφαλῶς ριζοσπαστικότερη ἀπὸ αὐτὴν ποὺ ἀνασκεύασε τὴν πορεία τῆς φυσικῆς. Ριζοσπαστικότερη, γιατί στά βιολογικά φαινόμενα παρεμβάλλεται ὁ παράγων τῆς ἐξατομικευμένης καὶ ἀπεριόριστα πολυποίκιλης συμπεριφορᾶς κάθε ὀργανισμοῦ, ὅπως καὶ ἡ ἱστορική ἀπροσδιοριστία τῆς ἐξέλιξης, ἀνυπότακτης σέ κάθε μηχανιστική νομοτέλεια.

Βέβαια, ἡ φυσιοκρατική ἀνθρωπολογία ποὺ θεμελίωνε τὴ μηχανιστική ἱατρική ἄρχισε νὰ ὑφίσταται καίριες ρωγμές μέ τὴν ἐμφάνιση τοῦ Freud. Καί μόνο ἡ ἀνάδειξη τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἀσυνειδήτου καὶ τῶν ἐπιπτώσεων τῆς λειτουργίας του στόν ὅλο ψυχοσωματικό ὀργανισμό τοῦ ἀνθρώπου θά μᾶς ἐπέτρεπε νὰ μιλήσουμε ἐπίσης γιά ἐπιστημολογική ἐπανάσταση ποὺ σημάδεψε τίς ἀνθρωπιστικές λεγόμενες ἐπιστῆμες στόν αἰῶνα μας. Δέν θά ἐπιμείνω στή σημασία τῆς φροϋδικῆς παρέμβασης, γιατί εἶναι κοινός τόπος σήμερα, καί θέλω νὰ περάσω στή διαπίστωση ποὺ μέ ξαναφέρνει στό θέμα τῆς εὐθανασίας: Πόσο οὐσιαστικά ἀνεπηρέαστες ἔμειναν οἱ κοινωνίες τῆς νεωτερικότητος τόσο ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τῆς πραγματικότητος ποὺ κομίζει ἡ σύγχρονη φυσική ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπολογία ποὺ ὑπεμφαίνει ἡ σύγχρονη ψυχολογία.

Ἴσως τό πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα ποὺ φωτίζει αὐτὴ τὴ διαπίστωση εἶναι οἱ ἀναφορές ποὺ κάνει ἡ σύγχρονη περί εὐθανασίας βιβλιογραφία στίς ἀπόψεις καὶ στή στάση τῶν διαφόρων θρησκευτῶν ἀπέναντι στό πρόβλημα. Διαπιστώνει ἀμέσως κανεῖς ὅτι καὶ οἱ θρησκεῖες στή νεωτερικότητα εἶναι δέσμιες τῆς ὀρολογίας καὶ τῶν μεθόδων νομικῆς ἀντιμετώπισης τοῦ αἰτήματος γιά εὐθανασία. Καταφάσκουν ἢ ἀπορρίπτουν τό αἶτημα μέ κατηγορίες συμπεριφορᾶς: μέ ἄξονα τὴν ἐννοια τοῦ ἀτομικοῦ δικαιώματος καὶ ἀναφορά σέ «ἀξίες», ἠθικές κανονιστικές «ἀρχές», μέτρα ἀντικειμενικῶν «εὐθυνῶν». Οὔτε ὑποψία γιά τό κε-

νό νοήματος πού ἀντανακλᾶται στό αἶτημά γιά εὐθανασία: νοήματος τῆς ὑπαρξης καί τῆς ζωῆς, τοῦ πόνου καί τοῦ θανάτου.

Κοινωνικά κυρίαρχος, ὁ νομικισμός τῆς νεωτερικότητας δέν ἀφήνει περιθώρια ὄντολογικοῦ προβληματισμοῦ. Θά ἤθελα νά σᾶς προκαλέσω σέ ἓνα πείραμα προσωπικό: Σταθεῖτε μόνοι μπροστά στόν καθρέφτη καί προσπαθήστε νά ἐκφράσετε μίαν «ἀνθρωπιστική» (ὅπως πολλοί θέλουν νά τή λένε) ὑποστήριξη τῆς εὐθανασίας δίχως νά χρησιμοποιήσετε οὔτε μία φορά τούς ὅρους δικαίωμα, ἀξίες, ἠθικές ἀρχές, εὐθύνες. Προβλέπω ὅτι μᾶλλον θά βρεθεῖτε σέ ἀδιέξοδο.

Ὁ νομικισμός ἔχει τόσο κυριαρχήσει τή γλώσσα καί τή νοο-τροπία μας, ὥστε παγιδεύει αὐτονόητα τό πρόβλημα τῆς εὐθανασίας στήν προσπάθεια ἐξισορρόπησης δικαιωμάτων, μέ ἀντικειμενικές προδιαγραφές: Ποιό τό δικαίωμα τοῦ ἀσθενοῦς, ποιὰ τά ὅρια τοῦ ἱατρικοῦ δικαιώματος, ποιό τό δικαίωμα παρέμβασης τῶν συγγενῶν. Ἐχουμε τό δικαίωμα νά σταματήσουμε τή ζωή πού μᾶς χάρισε ὁ Θεός; — ἀκόμα καί τή μεταφυσική ἀναφορά τή δεσμεύουμε στό δικανικό σχῆμα μιᾶς δοσοληπτικῆς σχέσης Θεοῦ καί ἀνθρώπου, σχέσης πού μόνο μέ νομικές κατηγορίες μπορεῖ νά ὀριστεῖ. Ἴσως νά ἀληθεύει ἡ ἀποψη τῶν ἱστορικῶν πού ἐντοπίζουν τή μήτρα τοῦ νομικισμοῦ τῆς νεωτερικότητας στόν θρησκευτικό νομικισμό τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ Μεσαίωνα: Ὁ ἴδιος φόβος γιά τήν ἐνηλικίωση, πού καταφεύγει σέ νομικά σχήματα ἀτομοκεντρικῆς κατασφάλισης — μόνο πού στή νεωτερικότητα τήν κατασφάλιση τήν ἐγγυᾶται ἡ αὐθεντία τῆς φύσης, ὄχι πιά ἡ αὐθεντία τοῦ Θεοῦ.

Παγιδευμένος σέ ὅρους καί προδιαγραφές συμπεριφορᾶς, ὁ προβληματισμός γιά τήν εὐθανασία παρήγαγε ἴσως κάποια ἐπίγνωση τῶν ὁρίων αὐθαιρεσίας τῆς ἱατρικῆς τεχνολογίας (ὅταν πρόκειται γιά τεχνητή διατήρηση ἀσθενῶν σέ «φυτική» μορφή ζωῆς) ἢ καί κάποιες πρακτικές ψυχολογικῆς καί ἀναλγητικῆς βοήθειας τῶν ἀσθενῶν σέ τελικό στάδιο. Ἀλλά, παρά τήν πλήθουσα σχετική βιβλιογραφία καί ἀρθρογραφία, φοβοῦμαι ὅτι τά κρίσιμα προβλήματα πού θέτει τό αἶτημα γιά εὐθανασία παραμένουν ἐκκρεμή.

Τά προβλήματα ἀσφαλῶς ἀπλουστεύονται ἂν παραιτηθεῖ κανείς ἀκόμα καί ἀπό τήν ἐπιστημονική περιέργεια γιά τή διερεύνηση τῆς διαφορᾶς τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τά ὑπόλοιπα εἶδη τοῦ ζωικοῦ βασιλείου. Ἄν ὁ ἄνθρωπος εἶναι, ἀπλῶς καί μόνο, ὁ ἀνώτερος σήμερα κρίκος στή διαδικασία ἐξέλιξης τῶν προηγμένων θηλαστικῶν, ἂν οἱ λεγόμενες «πνευματικές» του ἱκανότητες ὀφείλονται σέ ἓνα ἰδιαίτερο εἶδος βιολογικῆς ὀργάνωσης (φυσικῆς ἐπιλογῆς τῶν γονιδιακῶν συχνότητων) πού ἐπιτρέπει ἀποτελεσματικότερη προσαρμογή στίς ἀναγκαῖες γιά τήν ἐπιβίωση τοῦ εἴδους συνθῆκες, τότε μέ τόν θάνατο περνάει καί ὁ ἄνθρωπος, ὅπως κάθε ἄλλο ζῶο, στήν ἀνυπαρξία. Καί, ἀφοῦ αὐτό τό πέραςμα εἶναι δεδομένο, ποιός ὁ λόγος νά μήν τό ἐπισπεύδει ἡ ἱατρική ὅταν πρόκειται νά ἀπαλλάξει τό ἄτομο ἀπό πόνους, ταλαιπωρίες καί βασανιστικό ἄγχος.

Σίγουρα, ἡ ἔρευνα τῆς σύγχρονης νευροβιολογίας ἀμφισβητεῖ, ὅχι αὐθαίρετα, τήν παγιωμένη ἐπί αἰῶνες στόν Δυτικό ἄνθρωπο πλασματική βεβαιότητα ὅτι οἱ νοητικές καί ψυχολογικές λειτουργίες τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πνευματικῆς του «οὐσίας» (*res cogitans*, στήν ὀρολογία τοῦ Descartes), τελείως ἄσχετης μέ τήν ὕλική-βιολογική-σωματική του «οὐσία» (*res extensa*). Ἐν-

τοπίζει τό βιολογικό ὑπόβαθρο τῶν νοητικῶν καί ψυχολογικῶν λειτουργιῶν σέ ἓναν τρόπο ὀργάνωσης τῆς ὕλης, σέ εἰδικές διατάξεις καί διεργασίες, πού γιά τή διαμόρφωσή τους χρειάστηκαν ἑκατομμύρια χρόνια βιολογικῆς ἐξέλιξης ἀνυπότακτης σέ κάθε μηχανιστική νομοτέλεια. Ἀλλά δέν ἀπαντάει στό θεμελιώδες γιά τή γνωσιοθεωρητική μας περιέργεια ἐρώτημα: Ποιός καί γιατί ἐπέλεξε αὐτόν τόν τρόπο ὀργάνωσης τῆς ὕλης, τίς εἰδικές διατάξεις καί διεργασίες, τήν ἱλιγγιώδη σέ πολυπλοκότητα χημική πολυμορφία πού καταλήγει στό πιό πολύπλοκο ὕλικό ἀντικείμενο μέσα σέ ὁλόκληρο τό γνωστό σύμπαν, τόν ἐγκέφαλο. Ἀπό ποιά αἰτία καί γιά ποιό σκοπό ὅλοι οἱ φυσικοὶ νόμοι τοῦ σύμπαντος, χωρίς ἐξαίρεση, εἶναι βιολογικά ἀναγκαῖοι (: οἱ χβαντικοὶ νόμοι σταθερότητας τῶν ἀτόμων τῆς ὕλης, ἡ ἀρχή τοῦ συνθέτου τῶν ἀτομικῶν πυρήνων, οἱ νόμοι συνδυασμένης δράσης ἰσχυρῶν καί ἀσθενῶν πυρηνικῶν δυνάμεων) καί γιατί ὅλες οἱ θεμελιώδεις σταθερές τῆς φύσης (οἱ τιμές τῶν σωματιδιακῶν σταθερῶν, οἱ σταθερές σύζευξης τῶν θεμελιωδῶν πεδίων) ἔχουν αὐθαίρετες ἀριθμητικές τιμές (αὐθαίρετες μέ τήν ἔννοια ὅτι οἱ φυσικοὶ νόμοι ἀδυνατοῦν νά τίς προσδιορίσουν), ἀλλά εἶναι ἀκριβῶς αὐτές πού χρειάζονται γιά νά ἐμφανισθεῖ ζωή. Γιατί ἡ ζωή εἶναι κυριολεκτικά ὀλικό φαινόμενο, πού ἡ ὑπαρξή του ὀφείλεται στή συνεργασία ὅλων τῶν φυσικῶν νόμων καί ὅλων τῶν στοιχείων τῆς φυσικῆς πραγματικότητας — γιατί τό σύμπαν τείνει ἐξ ἀρχῆς ὀργανικά στή δημιουργία συνθηκῶν αὐτογνωσίας του, δηλαδή λογικῆς ζωῆς.

Στά ἐρωτήματα αὐτά ἡ νοο-τροπία τῆς νεωτερικότητας ἀντιτάσσει τήν ἄκρως ἀφελή, δογματική καί αὐθαίρετη «μεταφυσική τῆς τυχαιότητας». Ὅλα προέκυψαν τυχαῖα, ἡ ζωή εἶναι προϊόν τυχαιότητας. Ὡσάν τό κοσμικό

σύμπαν, ὅλη αὐτή ἡ ἄρμονία, ἡ τάξη, ἡ σοφή πολυπλοκότητα στήν παραμικρή πτυχή τοῦ ὑπαρκτοῦ, νά εἶναι ἀποτέλεσμα ἑνός τυχαίου ριζίματος ζαριῶν. Ὅμως, ἀκόμα καί ἡ λογική τῶν πιθανοτήτων καταργεῖται ὅταν ἡ σχέση τοῦ συγκεκριμένου συμπτωματοῦ πρὸς τὰ ἐνδεχόμενα τῆς σύμπτωσης εἶναι ἕνα πρὸς ἄπειρο.

Γλωσσικά ἐξωραϊσμένη, ἡ δογματική τῆς τυχαιότητας ὀνομάζεται ἀπὸ μερικούς «ἐκλεπτυσμένος ὕλισμός», «περιορισμένος ρεαλισμός», «λειτουργιστικός ἐπιλεκτισμός». Στήν εὐρύτατη, ὡστόσο, ἐκλαϊκευσή της δέν εἶναι παρά μιὰ χονδροειδῆς δεισιδαιμονία ἐρμηνευτικά ὑποδεέστερη ἀκόμα καί σέ σχέση μέ τίς πιό πρωτόγονες μυθολογικές κοσμογονίες, πού διέθεταν τουλάχιστον κάποιους ἀρχετυπικούς συμβολισμούς.

Ἀλλά, θά ἐπαναλάβω, ἡ μεταφυσική τῆς τυχαιότητας εἶναι ἡ μόνη πού μπορεῖ, μέ τόν μηδενισμό κάθε νοήματος (αἰτίας καί σκοποῦ) τῆς ὑπαρξης καί τῆς ζωῆς, νά δικαιώσει τό αἶτημα τῆς εὐθανασίας. Καί εἶναι ἐξίσου βέβαιο ὅτι στή θέση της ἀποκλείεται πιά νά ἐπαναφέρουμε μιὰ νοησιαρχική μεταφυσική ὑπερβατικῶν «ὑποθέσεων» ἄσχετων μέ τήν ἀνθρώπινη ἐμπειρία καί ἀπρόσιτων στόν κριτικό μας ἔλεγχο.

Τό ζητούμενο εἶναι μιὰ κριτική ὄντολογία: ἐρμηνεία καί νοηματοδότηση τοῦ ὑπαρκτοῦ καί πραγματικοῦ ὑποκείμενη σέ ἐμπειρική ἐπαλήθευση ἢ ἐμπειρική διάφευση.

Σήμερα μοιάζει νά ἔχουμε λησμονήσει ὅτι αὐτόν τόν ὄντολογικό ρεαλισμό φιλοδόξησε νά ἐκπροσωπήσει ἀρχικά ἡ χριστιανική ἐμπειρία — πρὶν ἀπὸ τήν ἀλλοτρίωση καί θρησκευτοποίησή της ἀπὸ τή νοησιαρχία καί τόν νομικισμό τοῦ Ρωμαιοκαθολικισμοῦ, τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἢ

τοῦ σύγχρονου Ὁρθοδοξισμοῦ. Τίς ἐρμηνευτικές προτάσεις τῶν μετόχων τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας τίς σπουδάζουμε τόσο στὸν φιλόσοφο λόγο τῶν θεωρητικῶν τους κειμένων ὅσο καί (κυρίως) ἐμπειρικά ἀφομοιωμένες στήν τέχνη καί στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ προτάσεις αὐτές ἐκφράζονται συνήθως μέ γλώσσα πού προϋποθέτει τὰ «ἐνδοξα» (τὰ ἐν δόξῃ, τὰ νομιζόμενα) τῆς ἐπικαιρικῆς κάθε φορά κοσμοαντίληψης, ὅμως συχνά μέ θαυμαστή ἐλευθερία ἀπό κάθε γνωσιοθεωρητική κωδικοποίηση δεσμευτική τῆς ἐπιστημονικῆς προόδου.

Γιά παράδειγμα, στήν ἐκκλησιαστική προοπτική ἡ καρτεσιανή διαίρεση τοῦ ἀνθρώπου σέ πνευματική «οὐσία» καί ὑλική «οὐσία» ἦταν ἀδιανόητη. Ἡ ἀνθρώπινη φύση ἢ οὐσία εἶναι μία καί κτιστή σέ ὅλες τίς ψυχοσωματικές της ἐνέργειες. Ἀκόμα καί ὁ ἄρρητος «πυρήνας» (Kern, στήν ὀρολογία τοῦ Freud) τῆς ὑπόστασης τοῦ ὑποκειμένου, ἀνυπότακτος καί στό νόημα καί στό μή-νόημα (μέ τή γλώσσα τοῦ Lacan), εἶναι ἐπίσης κτιστός, ἐνεργούμενος μέσω τῶν ὑλικῶν ψυχοσωματικῶν ἐνεργειῶν. Ἀλλά ἐνεργούμενος ὡς σχέση, δυνατότητα ὑπαρκτικῆς ἀναφορᾶς καί ζωτικῆς κοινωνίας μέ τήν προσωπική δημιουργική Αἰτία τοῦ ὑπαρκτικοῦ γεγονότος.

Στήν ὄντολογική ἐρμηνευτική τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐμπειρίας, ἡ ἐπιστημονική παραδοχή τοῦ βιολογικοῦ ὑπόβαθρου τῶν νοητικῶν καί ψυχολογικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου ἢ τῆς μακραίωνης ἐξελικτικῆς διαδικασίας πού ἀπαιτήθηκε γιά τήν ἀρτίωση αὐτῶν τῶν βιολογικῶν προαπαιτουμένων δέν δημιουργεῖ οὔτε κενά οὔτε συγχύσεις. Αὐτό πού ξεχωρίζει τόν ἄνθρωπο ἀπό κάθε ἄλλο προηγμένο θηλαστικό εἶναι ἡ δυνατότητα νά ἐνεργεῖ τήν ὑπαρξή του (μέσω τῶν ψυχοσωματικῶν ἐνεργειῶν τῆς ὑλικῆς του φύσης) ὡς σχέση, δηλαδή ὡς γεγονός ἐλευθε-

ρίας από τή φυσική αναγκαιότητα. Στή χριστιανική προοπτική ή σχέση δέν σημαίνει ἀπλῶς τή δυνατότητα συσχετισμοῦ, ἐπικοινωνίας, συνειδησιακῆς αναφορικότητας (Intentionalität), ἀλλά καί τήν ἀφετηρία τῆς γένεσης τοῦ λογικοῦ ὑποκειμένου, τή δυνατότητα τρόπου τῆς ὑπάρξεως.

Ἀπό ἐντελῶς ἄλλη ὀπτική, τή γλώσσα αὐτῆς τῆς ὀντολογικῆς ἐρμηνευτικῆς τή φώτισε μέ ἐκπληκτική διαύγεια ἡ μεταφροῦδική ψυχολογία, καί εἰδικά ἡ σχολή τοῦ Lacan. Σᾶς θυμίζω τίς θεμελιακές διατυπώσεις: «Τό ὑποκείμενο, in initio, ἀρχίζει στόν τόπο τοῦ Ἄλλου», «Τό ὑποκείμενο γεννιέται ἐφ' ὅσον στό πεδίο τοῦ Ἄλλου ἐμφανίζεται τό σημαῖνον», «Τό ὑποσυνείδητο εἶναι δομημένο ὡς γλώσσα». Οἱ ἀνθρωπολογικές-ὀντολογικές συνέπειες αὐτῶν τῶν κλινικῶν διαπιστώσεων εἶναι καίριες: Τό ὑποκείμενο εἶναι προϊόν σχέσης καί γεγονός σχέσης, μιά πραγματικότητα ὅχι ἀσύνδετη, ἀλλά πάντως ἄλλη καί ὅχι ταυτόσημη μέ τό βιολογικό ἄτομο.

Γνωρίζουμε τό ὑποκείμενο μόνο ὡς ἐνεργούμενη ἀναφορά. Αὐτό πού ἀναφέρεται (στήν ἀναφορά τή συστατική τοῦ ὑποκειμένου) εἶναι μιά ριζικά πρωτογενῆς ἐπιθυμία: Εἶναι ἡ libido, ἐρωτική ἐπιθυμία πληρωματικῆς σχέσης, πού (εἰδικά καί μόνο στόν ἄνθρωπο) ὑπερβαίνει τή βιολογική σκοπιμότητα τῆς ἀναπαραγωγῆς καί συνιστᾷ «ἀμιγές ἐνστικτο ζωῆς, δηλαδή ζωῆς ἀθάνατης, ζωῆς ἀπερίσταλτης, ζωῆς πού δέν ἔχει ἀνάγκη ἀπό κανένα ὄργανο, ζωῆς ἀπλοποιημένης καί ἀκατάλυτης» (Lacan).

Ἡ ἐπιθυμία τῆς ζωῆς ὡς σχέσης διαμεσολαβεῖται ἀρχικά ἀπό τήν ἐπιθυμία τῆς τροφῆς, τήν παρουσία τῆς μάνας, τό στῆθος τῆς μάνας. Ἐκεῖ ἐμφανίζεται τό πρῶτο σημαῖνον τῆς δυνατότητας γιά ἀνταπόκριση στή ζωτική ἐπιθυμία, τό ριζικά πρωτογενές δεδομένο τοῦ λόγου. Ὁ λο-

γικός χαρακτήρας τοῦ σημαίνοντος συγκεκριμενοποιεῖ καί τήν ἐπιθυμία σέ λογικό αἶτημα σχέσης. Ἡ λήψη τῆς τροφῆς δέν ἐξαντλεῖ τήν ἐπιθυμία, ἀφοῦ τό σημαινόμενο τῆς τροφῆς εἶναι ἡ πληρωματική σχέση (ἡ πληρότητα τῆς ζωῆς) καί ὄχι ἡ βιολογική ἐπιβίωση. «Ἄν ἡ παροχή τῆς τροφῆς δέν συνδεθεῖ μέ τήν ἐμπειρία μιᾶς παρουσίας, πού μένει ἢ χάνεται χωρίς νά παύει νά σήμαίνεται, ἄν ὁ Ἄλλος τῆς ἐπιθυμίας δέν διαμεσολαβηθεῖ ἀπό τήν ἐναλλακτική παρουσία καί ἀπουσία τοῦ χορηγοῦ τῆς τροφῆς, τό βρέφος δέν θά εἰσαχθεῖ ποτέ στόν κόσμο τῶν ἀνθρώπων, τόν κόσμο τῆς γλώσσας καί τῶν συμβόλων» (Denis Vasse).

Ἡ συγκρότηση τῆς πρωτογενοῦς ἀναφορικότητας σέ σημαίνουσα λογικότητα προϋποθέτει γενετικά δεδομένη ὄχι τήν παρουσία τοῦ Ἄλλου, ἀλλά τήν παρουσία-ἀπουσία του. Ἄν ἦταν δεδομένη, συνεχῆς καί κατεχόμενη ἀπό τό βρέφος ἡ παρουσία τῆς μάνας, δέν θά ὑπῆρχε ἀνάδυση τοῦ σημαίνοντος τῆς ἐπιθυμίας στό πεδίο τῆς μάνας, ἐπομένως οὔτε ἴδρυση καί συγκρότηση λογικοῦ ὑποκειμένου. Εἴμαστε λογικοί ἐπειδή ἡ πρωτογενῆς ἐπιθυμία μας εἶναι ἐρωτική («desidero εἶναι τό φροῦδικό cogito», λέει ὁ Lacan) καί εἶναι ἐρωτική ἡ ἐπιθυμία μας ἐπειδή ὁ Ἄλλος τοῦ ζωτικοῦ πόθου εἶναι παρουσία-ἀπουσία. Ἄν ὁ Θεός ἦταν μιᾶ δεδομένη καί ὀριστική νευτώνεια παρουσία, δέν θά ὑπῆρχε λογικός ἄνθρωπος.

Μέ τίς ἄκρως συντομογραφικές αὐτές νύξεις θέλω νά ἐπισημάνω τήν προοπτική μιᾶς ἀνθρωπολογίας-ὄντολογίας πού ἀνοίγει ἕναν καινούργιο ὀρίζοντα στό πρόβλημα τῆς εὐθανασίας, στό σκάνδαλο τοῦ πόνου καί τοῦ θανάτου.

Ἄν τό ἀνθρώπινο λογικό ὑποκείμενο εἶναι γεγονός σχέσης καί γέννημα σχέσης, τότε ἀποδεσμεύεται ἀπό τόν μηχαν-

νιστικό φαινομενισμό τῆς φυσιοκρατικῆς βιολογίας καί τήν ἀλογία τῆς τυχαιότητος. Εἶναι λογικό ὑποκείμενο ὁ ἄνθρωπος ὅχι ἐπειδὴ διαθέτει ἕναν ἐξελιγμένο ἐγκέφαλο (δίχως τήν εἴσοδο στή σχέση ὁ ἐξελιγμένος ἐγκέφαλος δέν ἐμποδίζει τό φαινόμενο «ἄνθρωπος-λύκος» — *l'homme loup*, λέει ὁ Denis Vasse), ἀλλά ἐπειδὴ μέσω τῶν φυσικῶν-ὕλικῶν λειτουργιῶν του συγκροτεῖται σέ ἐρωτική ἀναφορικότητα πού μόνο ὡς ἀνταπόκριση σέ σημαινόμενη λογική κλήση-σέ-σχέση μπορεῖ νά ὀριστεῖ.

Ἡ σχέση δέν εἶναι ἀναγκαιότητα — τότε πρόκειται ἀπλῶς γιά συσχετισμό, ἐπικοινωνία, ἀντανακλαστική συμπεριφορά. Ἡ σχέση συνιστᾷ δυνατότητα ἀνταπόκρισης στήν κλήση τοῦ σημαίνοντος, θετικῆς ἢ ἀρνητικῆς ἀνταπόκρισης — τήν ἐλευθερία τοῦ ναί ἢ τοῦ ὅχι. Ὁ ἐγκέφαλος καί τοῦ πιό προηγμένου θηλαστικοῦ μεθοδεύει (θαυμαστά) τήν πληρέστερη δυνατή ἀνταπόκριση στούς ὅρους ἐπιβίωσης πού ἐπιβάλλει τό φυσικό περιβάλλον. Μόνο ὁ ἄνθρωπος ἔχει τή δυνατότητα νά ἀρνεῖται, νά πηγαίνει ἀντίθετα στούς ὅρους τῆς φυσικῆς του ἐπιβίωσης καταστρέφοντας τό περιβάλλον ἢ δημιουργώντας ἕναν πολιτισμό συλλογικῆς εὐθανασίας.

Ἄν τό ἀνθρώπινο λογικό ὑποκείμενο εἶναι γεγονός καί γέννημα σχέσης, τότε ἡ αὐτογνωσία τοῦ ὑποκειμένου, ἀλλά καί ἡ γνώση τοῦ σημαινόμενου τῆς ζωτικῆς ἐπιθυμίας (ἡ γνώση τοῦ ὑπερβατικοῦ Ἄλλου), δέν μπορεῖ νά πραγματωθεῖ μέ τίς νοητικές ἀναπαραστατικές μεθόδους τοῦ διαπιστωτικοῦ ἐπιστημονισμοῦ, θά κατορθωθεῖ μόνο μέ τή γνωστική ἐμπειρία τῆς σχέσης. *Mutatis mutandis*, εἶναι ἀδύνατον νά ἐρωτευθῶ δι' ἀλληλογραφίας ἢ νά μάθω κολύμβηση ἀποστηθίζοντας κανόνες κολυμβήσεως. Πού σημαίνει ὅτι: γνωρίζω τόν Θεό ὅχι κατανοώντας νοήματα, ἀλλά καλλιεργώντας μιά σχέση. Καί στή γλώσσα τῆς χρι-

στιανικῆς ἐμπειρίας: «Τοῦτό ἐστιν ἀληθῶς τό εὐρεῖν τόν Θεόν· τό αἰεὶ αὐτόν ζητεῖν, τό οὐδέποτε τῆς ἐπιθυμίας κόρον εὐρεῖν» (Γρηγόριος Νύσσης).

Τό αἶτημά γιά εὐθανασία εἶναι αἶτημα ἀτομικῆς αὐτοπροστασίας, ἀξίωση δικαιώματος γιά αὐτοδιαχείριση τῆς βιολογικῆς ἀτομικότητας. Ἡ εἴσοδος στή σχέση καί στή γνωστική δυναμική τῆς σχέσης εἶναι ἓνα ἐρωτικό γεγονός: Προϋποθέτει τήν ἐλευθερία τῆς αὐτοπαραίτησης ἀπό κάθε ἀξίωση ἀτομικοῦ δικαιώματος ὑπαρκτικῆς αὐτοτέλειας. Τότε ὁ πόνος καί ὁ θάνατος ἐντάσσονται στή βίωση τῆς ἐρωτικῆς ἀμοιβαιότητας ἀνθρώπου καί Θεοῦ, βιώνονται ὡς ἐλπίδα.

Δέν εἶναι μιά εὐκόλη συνταγή, εἶναι τό δυσκολότερο ἄθλημα πού μπορεῖ νά ἀναλάβει ὁ ἄνθρωπος στόν βίο του. Στήν κλινική ἐμπειρία ὑπάρχουν συχνά περιπτώσεις ἄκρως θρησκευόμενων ἀνθρώπων πού πανικοβάλλονται δραματικά ὅταν ἐγγίσει τό ἐνδεχόμενο τοῦ πόνου καί τοῦ θανάτου. Θά τολμοῦσε κανεῖς νά συμπεράνει ὅτι ἡ θρησκευτικότητά τους λειτουργοῦσε σάν μιά ἐπιπλέον καί ἀνεπίγνωστη ἀφορμή ἀτομοκεντρικῆς κατοχύρωσης, ὅχι ὡς ἄθλημα καί διακινδύνευση σχέσης.

Συνολικά ὁ πολιτισμός τῆς νεωτερικότητας, ὁ σημερινός πολιτισμός μας (ἡ νοο-τροπία μας, οἱ ἀσυνείδητες ἄμυνες τοῦ ψυχισμοῦ μας), κυριαρχεῖται ἀπό τή μεθόδευση μύριων ὅσων δυνατοτήτων γιά τήν ἀποφυγή τῆς διακινδύνευσης, δηλαδή τῆς ἐνηλικίωσης. Θεσμοί καί δομές τοῦ βίου μας ὑπηρετοῦν ἀποκλειστικά τήν κατασφάλιση καί θωράκιση τῆς ἀτομοκεντρικῆς αὐτοτέλειας, τήν προστασία τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀτόμου. Ζοῦμε μέ στόχο τήν ἀναπηρία τῆς ἀνικανότητας γιά σχέση, τῆς ἀνέραστης ἀτομικῆς αὐτονομίας, συγκροτοῦμε κοινωνίες ἀκοινωνήτων ἀτόμων. Γι' αὐτό πασχίζουμε καί γιά ἓναν ἐλεγχόμενο ἀπό

τήν άτομική μας απόφαση θάνατο: τήν κατοχύρωση του δικαιώματος στην εὐθανασία.

“Οποιος θελήσει νά αντιπαλέψει προσωπικά τόν κατεστημένο ανέραστο άτομοκεντρισμό τῆς ἐποχῆς μας ἔχει νά ἀποδυθεῖ σέ ἄθλημα ἀσύγκριτα δυσκολότερο σήμερα ἀπό ὅ,τι σέ ὅποιαδήποτε ἴσως ἄλλη ἐποχή. Κυρίως ἡ διάκριση τῆς πραγματικῆς ἐμπειρίας τῆς σχέσης ἀπό τά ψυχολογικά ὑποκατάστατα αὐτῆς τῆς ἐμπειρίας μοιάζει νά εἶναι ἡ θεμελιώδης δυσκολία τοῦ ἀθλήματος. “Ὅσο γιά μιά πρόταση νοήματος τοῦ πόνου καί τοῦ θανάτου, ἱκανή νά ἀντιταχθεῖ στό αἶτημα τῆς εὐθανασίας, φοβοῦμαι ὅτι θά πρέπει νά περιμένουμε τή συνολική ἀλλαγή τοῦ πολιτιστικοῦ μας «παραδείγματος», γιά νά τή δοῦμε νά ἐδραιώνεται κοινωνικά.

Καί τέτοιες ἀλλαγές δέν ὑπόκεινται σέ προβλέψεις.

21-23 Μαΐου 1999

*Εἰσήγηση στό 3ο Σεμινάριο Ψυχο-ογκολογίας,
στήν Ἱατρική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Ἰωαννίνων*

Ἐνδεικτική βιβλιογραφία

- Jacques Lacan, *Le séminaire XI*, Paris (Seuil), 1973
Denis Vasse, *Le temps du désir*, Paris (Seuil), 1969
John Barrow - Frank Tipler, *The Anthropic Cosmological Principle*, Oxford (Clarendon Press), 1987
Gerald Edelman, *Bright Air, Brilliant Fire* (Basic Books), 1992
Karl Popper - John Eccles, *The Self and its Brain* (Springer), 1977
Χρήστου Γιανναρά, Ἡ ἀπανθρωπία τοῦ δικαιώματος, Ἀθήνα («Δόμος»), 1998
—, Μετα-νεωτερική Μετα-φυσική, Ἀθήνα («Δόμος»), 1993
—, Τό ρητό καί τό ἄρρητο: Τά γλωσσικά ὅρια ρεαλισμοῦ τῆς μεταφυσικῆς, Ἀθήνα («Ἰκαρος»), 1999